diğine inandıklarını ifade etmiştir. Asılların mahiyeti hakkında bu mezheplerin farklı görüşlere sahip bulunduğunu belirten Ebû Îsâ el-Verrâk, Melkâiyye mezhebinin Tanrı'nın üç asıllı bir cevherden ibaret olduğuna, bu asılların cevherle aynı, fakat cevherin asıllardan farklı bulunduğuna inandığını aktardıktan sonra cevher ve asıllar arasında görülen mahiyet farklılığının Tanrı'nın iradesi ve fiilleri açısından çelişkilere yol açacağına dikkat çekerek Melkâiyye'nin bu anlayışını tutarlı bulmaz (*er-Red ʿale't-teslîs̱*, s. 66-68, 80-82, 88-90, 110-112).

Bâkıllânî de teslîs anlayışında asılları bir araya getiren cevherin (el-cevherü'l-âmmü'l-câmi') mahiyetine ilişkin olarak Ya'kûbiyye ve Nestûriyye'nin, "Cevher, asıllardan farklı bir şey değildir" iddiaları ve Melkâiyye'nin, "Cevher, asıllardan farklıdır" şeklindeki inançları arasındaki çelişkiye dikkat çeker (*et-Temhîd*, s. 82-83). Bâkıllânî, Melkâiyye'nin Îsâ'nın mahiyetiyle ilgili görüşünü "kelime" ile cesedin birleşmesi, iki şeyin bir olması, çokluğun azlığa dönüşmesi, yani "kelime" ve onunla birleşen şeyin bir olması şeklinde aktarıp bu konudaki diğer izahları da nakletmiş ve Melkâiyye'nin, Îsâ'da gerçekleştiğini iddia ettiği birleşme veya bir tür karışımın ancak dokunma (bitişik olma) ve yapışık olmakla mümkün olacağından hareketle bu hususların ancak cisimler için söz konusu olabileceğini, fakat kadîm olan "kelime" hakkında düşünülemeyeceğini belirtmiştir. Dolayısıyla ona göre "kelime" açısından bir birleşme gerçekleşmeyecek ve asla bu iki şey bir olmayacaktır (*a.g.e.*, s. 86-89).

Kādî Abdülcebbâr, teslîsi oluşturan cevher ve asılların mahiyet ve ilişkilerine benzer eleştiriler getirdikten sonra üç mezhebin de oğulun Mesîh olarak isimlendirilen bir şahısla birleştiği, onun insanların günahı için çarmıha gerildiği ve öldürüldüğü hususlarında görüş birliğinde olduğunu belirtmiş (*el-Muġnî*, V, 80-81), Melkâiyye'nin Mesîh'in kadîm ve yaratılmış olmak üzere iki cevhere sahip bulunduğuna, Ya'kûbiyye'nin ise Mesîh'in kadîm olan Tanrı'nın ve yaratılmış olan insanın cevherlerinden meydana gelmiş tek bir cevher olduğuna inandığını aktarmıştır. Öte yandan Kādî Abdülcebbâr, Mesîh'in haça gerilerek öldürüldüğü konusunda mezheplerin aynı kanaatte olmalarına rağmen Melkâiyye'nin çoğunluğunun Mesîh'in lâhûtî ve nâsûtî yönlerinin her ikisinin birden haça gerildiğine, Ya'kûbiyye'nin ise çarmıha gerilme ve öldürülmenin Tanrı ve insan cevherlerinin bir araya gelmesinden oluşan tek cevherde gerçekleştiğine inandıklarını belirtmiştir. Melkâiyye'nin Mesîh'in kadîm ve yaratılmış olmak üzere iki cevhere sahip bulunduğu anlayışını tutarlı görmeyen Kādî Abdülcebbâr oğulun kelâm olması meselesinin de mâkul bir izahının olmadığını ima eder (*a.g.e.*, V, 82-85, 98).

İbn Hazm, Melkâiyye'nin teslîs anlayışını yukarıdaki tanımlara uygun bir şekilde aktardıktan sonra onların iddia ettiği gibi Tanrı, her biri ezelî ve neticede bir tek şey olan üç asıldan meydana geliyorsa neden bunlardan birincisinin baba, ikincisinin oğul olmasının gerektiği soru... rar ve böyle bir anlayışın baba il... farklı kabul eden İncil metinle... (Markos, 16/19; 13/32) çeliştiğini... Melkâiyye'nin, "Allah Teâlâ'nın, h... ilim sahibi olması gerekir. O'nun ... ruh, ilmi de oğuldur" şeklindeki istidlâlini de kuvvetli bulmayan İbn Hazm, Tanrı'ya bu tür sıfatların istidlâl yoluyla değil ancak sem'î olarak verilebileceğini, hıristiyanların kutsal metinlerinin ise böyle bir şeye imkân tanımadığını söyler (*el-Faṣl*, I, 50). İbn Hazm'ın Melkâiyye'yi tenkit ettiği bir başka nokta ise Mesîh'in tabiatına dair inançlarıdır. Onlar Tanrı'nın insanla birleştiğini, tek bir şey olduğunu, bunun da hararetten kızarmış bir sacda görünen ateşe benzetilebileceğini ileri sürmüşlerdir. İbn Hazm böyle bir anlayışın ve benzetmenin doğru olmadığını, çünkü bunun cevher konumunda olan insanda Tanrı'nın bir araz gibi bulunmasını gerektirdiğini belirtir (*a.g.e.*, I, 53).

Şehristânî ise Melkâiyye'nin Mesîh'te beşerî ve ilâhî iki tabiatın bulunduğuna, Meryem'in ezelî bir varlığı doğurduğuna, çarmıha gerilme ve öldürülmenin Mesîh'in beşerî ve ilâhî yönünün ikisi için de geçerli olduğuna inandıklarını belirterek yukarıdakilere benzer eleştiriler getirmektedir (*el-Milel*, I, 222).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Îsâ el-Verrâk, *er-Red ʿale't-teslîs̱* (nşr. D. Thomas, *Anti-Christian Polemic in Early Islam* içinde), Cambridge 1992, s. 66-68, 80-82, 88-90, 110-112; Bâkıllânî, *et-Temhîd* (Ebû Rîde), s. 82-83, 86-89; Kādî Abdülcebbâr, *el-Muġnî*, V, 80-85, 98; Şehristânî, *el-Milel* (Kîlânî), I, 222; İbn Hazm, *el-Faṣl*, I, 50, 53; J. G. G. Norman, "Melchites (Melkites)", *The New International Dictionary of the Christian Church* (ed. J. D. Douglas), Michigan 1974, s. 674; B. L. Faulkner, "Eastern Orthodox Church", *a.e.*, s. 322-325; G. Giacumakis, "Monophysitism", *a.e.*, s. 672-673; D. W. Johnson, "Melchites", *Dictionary of the Middle Ages* (ed. J. R. Strayer), New York 1987, VIII, 268; A. S. Atiya, *A History of Eastern Christianity*, New York 1991, s. 69-71; Visâm Kebkeb, "Kenîsetü'r-Rûm el-Melikiyyîn el-Kâsûlîk", *Delîl ilâ ḳırâ'eti târîḫi'l-kenîse: el-Kenâ'isü'ş-şarḳıyyeti'l-Kâs̱ûlîkiyye*, Beyrut 1997, II, 45-121; el-Hûrî İ. Ermile es-Süryânî, "el-Melikiyyûn", *el-Meşriḳ*, XXXIV/1, Beyrut 1936, s. 37-66; XXXIV/2 (1936), s. 211-234; XXXIV/3 (1936), s. 361-394; XXXIV/4 (1936), s. 497-526; A. Hage, "Melchite Rite", *New Catholic Encyclopedia*, Washington 1967, IX, 627-630; A. Ayalon, "Malik", *EI²* (İng.), VI, 261-262.

MUSTAFA SİNANOĞLU

MELKİYYE

(bk. MELKÂİYYE).

ABDÜLHALİM MEMDUH

bk. MEMDUH, Abdülhalim

Edebiyat tarihçisi, şair ve yazar.

MEMDUH, Abdülhalim
(1866-1905)

Edebiyat tarihçisi, şair ve yazar.

İstanbul'da doğdu. Babası Hakkâri'de bir kazada kaymakam iken 1890'da vefat eden Ali Râgıb Bey'dir. Düzenli bir öğrenim hayatı olmadı; bir süre lisan mektebine devam ettikten sonra Mekteb-i Hukuk'a girdi. Burada okurken bir taraftan Hâriciye Nezâreti Hukūk-ı Muhtelite Kalemi'nde çalıştı, diğer taraftan *Mîzan*'da yazılar yazdı. *Muhit* dergisinin yazı işlerini yürüttü. İkinci sınıftayken gizli bir cemiyet kurma girişimi yüzünden tutuklandı. Sekiz on aylık bir tutukluluğun ardından aralarında Ali Kemal'in de bulunduğu arkadaşlarıyla beraber 1888'de Konya'ya sürüldü (Ali Kemal, s. 103-126). Konya Valisi Hacı Hasan Bey'in (Paşa) ilgisiyle vilâyet maiyet memurluğuna başladı. Hakkındaki şikâyetler üzerine valinin teveccühünü kaybetti. Sonraki vali Ali Kemâlî Paşa zamanında vilâyet tercümanlığına getirildiyse de ardından Trablusgarp'a sürüldü. Ancak havasının ağırlığını ileri sürerek daha yolda iken firar etti ve İskenderiye'den sürgün yerinin değiştirilmesi talebinde bulundu. Bunun üzerine vilâyet tercümanlığı göreviyle İzmir'e gönderildi. *Muktebes* ve *Hizmet* gazetelerinde yazılar yazdı. Bir müddet sonra Bitlis'e sürüldüyse de vali vekili Çerkez Ali Paşa sayesinde kısa zamanda İzmir'e geri döndü (Nisan 1900). Yeni bir sürgün korkusuyla aynı yıl içinde Avrupa'ya kaçtı. Fransa, İngiltere ve Tunus'ta bulundu. Prens Mustafa Fâzıl Paşa'nın kızı Prenses

Nazlı'nın yardımlarıyla ve özel dersler vererek hayatını sürdürdü. Bu arada sıkıntılı günler yaşadı. Uykusuzluk hastalığı yüzünden aldığı uyuşturucu karışımı bir ilâç sebebiyle (*Abdülhak Hâmid'in Hatıraları*, s. 309) 21 Temmuz 1905'te İngiltere'nin Folcestone şehrinde öldü. Cenazesi Abdülhak Hâmid'in ilgisiyle kaldırıldı. Daha sonra hâmisi Prenses Nazlı'nın isteği üzerine naaşı Tunus'ta misafirken beğendiği bir tepeye nakledildi. Abdülhak Hâmid ile Recâîzâde Mahmud Ekrem'in hayranlarından olan Abdülhalim Memduh, Servet-i Fünûn'a zemin hazırlayan ara nesil ediplerindendir.

Eserleri. Şiir. 1. *Tasvîr-i Vicdân* (İstanbul 1301). Müellifin, içinde çocukluk mahsulü olduğunu söylediği ve değişik konuları işlediği yirmi sekiz şiiri bulunmaktadır. 2. *Tasvîr-i Hissiyyât* (İstanbul 1303). Gençlik dönemine ait bazıları nazîre tarzında çeşitli şiirlerden oluşmaktadır. 3. *Burhan* (İstanbul 1303). Kanûnî Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Kara Süleyman Paşa'nın kahramanlığını anlatan bir eser olup Viyana hâtıralarının ihyâsı düşüncesiyle kaleme alınmıştır. 4. *Mazlum Türkler'e Mev'ize* (Paris 1902). Yurt dışında bulunan Türkler'e öğütler ihtiva etmektedir. 5. *Türk Eş'âr-ı Garâmı* (Paris 1905). Türk edebiyatındaki aşk şiirlerinden seçilerek oluşturulan eser, Edmond Fazy ile birlikte *Anthologie de l'amour turc* adıyla Fransızca hazırlanan ilk şiir antolojisidir. **Tiyatro.** 1. *Bedriye* (İstanbul 1304). Hece vezniyle yazılmış bu üç perdelik eserin konusu erkek köle ile evin kızı arasındaki aşk olup Tanzimat döneminde rastlanan halk dramı örneklerindendir. 2. *Nâlân*. Yine heceyle yazılmış ve *Nokta* dergisinde tefrika edilirken (nr. 1-2, 26 Temmuz – 2 Ağustos 1302 r.) yarım kalmıştır. 3. *Abdülhamid ve Genç Türk Bir Harem Ağası* (Paris 1901, İzmir 1327, Refik Nevzad'la birlikte). Ayrıca Abdülhalim adlı bir kişi tarafından yazılan *Ümidsiz Mülâkat yâhud İstifâde-i İbret* adlı oyun (İstanbul 1292) bazı kaynaklarda (Akı, s. 158) Abdülhalim Memduh'a nisbet edilmişse de yazarın doğum tarihi göz önünde bulundurulduğunda ona ait olmadığı anlaşılmaktadır. **Edebiyat Tarihi.** *Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye* (İstanbul 1306). Yazarın şöhretini borçlu olduğu eser Osmanlı edebiyatında "edebiyat tarihi" adını taşıyan ilk kitaptır. Mukaddimede edebiyatın önemine temas eden müellif birinci fasılda Türk dili ve edebiyatı hakkındaki görüşlerine yer vermiş, ikinci fasılda Sinan Paşa'dan Âkif Paşa'ya, üçüncü fasılda "Devr-i Teceddüd" alt başlığıyla Âkif Paşa'dan kendi zamanına kadar olan gelişimi anlatmıştır. Eserde bazıları çok kısa olmak üzere toplam yirmi yedi şair ve edebiyatçı hakkında bilgi verilmiştir.

Abdülhalim Memduh'un bunlardan başka Londra'da 1902 yılında basılmış, II. Abdülhamid'i hedef alan bir broşürü bulunmaktadır. Babası Ali Râgıb'ın adıyla yayımlanan *Hukūk-ı İdâre* (İstanbul 1304) ve imzasız olarak çıkan *Takvîm-i Edebî 1304 Senesi* (İstanbul 1305) adlı eserlerin de Abdülhalim Memduh'a ait olduğu belirtilmektedir (İbnülemin, s. 940). Ayrıca Mustafa Reşid Paşa hakkında *Reşid Paşa* adıyla bir biyografi kaleme almıştır (İstanbul 1306).

Müellifin *Burhan* adlı eserinin ikinci sayfasında verilen basılmamış eserleri listesinde *İclâl* (bir vak'a-i târîhî), *İğbirâr*, *Abdülhalim Memduh* adlı manzum, tercüme olduğu belirtilen *Şerâit-i İctimâiyye* ve *Askerlik* adlı mensur eserlerin isimleri yer almaktadır. Ali Kemal de Abdülhalim Memduh'un, tutuklu bulundukları sırada kendilerini yargılayan Hüsnü Bey'i hedef alan *Reis Bey* adlı bir perdelik oyun yazdığını belirtir (*Ömrüm*, s. 115).

BİBLİYOGRAFYA :

Osmanlı Müellifleri, II, 240-241; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 931-944; Mustafa Nihat [Özön], *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1941, s. 348-349; Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1973, I, 479; Ali Kemal, *Ömrüm* (haz. Zeki Kuneralp), İstanbul 1985, s. 74, 103-126; Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, İstanbul 1985, s. 11; Nazım H. Polat, *Şahabeddin Süleyman*, Ankara 1987, s. 137-139; Niyazi Akı, *Türk Tiyatro Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1989, s. 120-121, 124, 158, 174; İsmail Parlatır, *Tanzimat Edebiyatında Kölelik*, Ankara 1992, s. 133-134, 177, 188; Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret: Devir, Şahsiyet, Eser*, İstanbul 1993, s. 13; *Abdülhak Hâmid'in Hatıraları* (haz. İnci Enginün), İstanbul 1994, s. 309-310, 397; Özcan Aygün, *Abdülhalim Memduh: Hayatı-Eserleri ve "Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye"* (yüksek lisans tezi, 1994), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., "Doğumunun 130. Yıldönümünde Abdülhalim Memduh", *Akademik Araştırmalar*, sy. 3, Erzurum 1996, s. 12-15; a.mlf., "Ara Nesil", *Ay Işığı*, sy. 6, Isparta 1997, s. 47-51; Ömer Faruk Akün, "Bir Türk Edebiyatı Tarihi Yazmak Mümkün müdür?...", *Dergâh*, I/1, İstanbul 1990, s. 12; Nurullah Çetin, "Türkçede İlk Edebiyat Tarihi", *TDe.*, IX/1 (1995), s. 143-152; "Abdülhalim Memduh", *TA*, I, 54; "Abdülhalim Memduh", *TDEA*, I, 19; İnci Enginün, "Edebiyat Tarihi", *a.e.*, II, 443-444; M. K. Özgül, "Abdülhalim Memduh", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Ankara 2002, I, 75.

  ÖZCAN AYGÜN

MEMEKZÂDE MUSTAFA EFENDİ

(bk. MUSTAFA EFENDİ, Memekzâde).

MEMİ CAN EFENDİ

(ö. 1008/1599-1600)

Halvetî-Uşşâkī şeyhi.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Adını Şeyh Muhyiddin Mehmed b. İlyâs Memî Cân Saruhânî şeklinde kaydeden Nev'îzâde Atâî ve Şeyhî'nin verdiği bilgilerden aslen Saruhanlı (Manisa) olduğu ve ilk tahsilini memleketinde yaptığı, Manisa, Bursa ve İstanbul yöresinde Uşşâkī tarikatının yayılmasında önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır. Şeyhî ve Müstakimzâde'nin, Memi Can Efendi'yi Hüsâmeddin Uşşâkī'nin de feyiz aldığı Ümmî Sinan'ın (ö. 976/1568) halifelerinden biri olarak göstermeleri, onun önce Ümmî Sinan'a intisap edip ardından Halvetiyye'nin Uşşâkıyye kolunun pîri Hüsâmeddin Uşşâkī'den seyrü sülûkünü tamamlamış olabileceğini düşündürmektedir. Hüsâmeddin Uşşâkī'nin 100'ü aşkın halifesi içinde günümüze kadar ulaşabilen yegâne kolun kendisiyle devam etmesi Memi Can Efendi'yi Uşşâkīlik tarihinde önemli bir yere sahip kılmaktadır.

Evliya Çelebi'nin Kutb-i Aktâb eş-Şeyh Memî Can Efendi diye zikrettiği Memi Can on altı halife yetiştirmiş, silsilesi bunlardan Gelibolulu Şeyh Ömer Karîbî'den yürümüştür. Bir diğer halifesi de Bursalı şair Şeyh Mehmed Subhî Efendi'dir. Memi Can Efendi'nin tekkesi, bir hâne-dergâh olarak Fatih'te bugün cami şeklinde kullanılan Emîr Buhârî Tekkesi'nden Hüsrev Paşa'ya inen (şimdi Sarıgüzel caddesi) yokuş üzerinde bulunmaktaydı. 1708 tarihli bir belgede kurban bayramı münasebetiyle bu tekkeye iki kurban, 1875 tarihli bir diğer belgede de muharremiyye olarak 30 kuruş verildiği yazılıdır. Vefat ettiğinde bu müstakil tekkeye defnedilen Memi Can'ın ölümüne şair Hâşimî tarafından şu tarih düşürülmüştür: "Eyleyip rûh-ı revan virdi Memî Cân-ı azîz (1008/1599-1600). Ahmed Rifat Efendi, Memi Can Efendi'nin türbesini İstanbul ve civarındaki ziyaretgâhlar arasında zikreder. Türbenin 1920'lerdeki durumu hakkında bilgi veren Hüseyin Vassâf burasının Cibali yangınında tamamen yandığını söyler. Cumhuriyet dönemi imar çalışmaları esnasında türbenin bulundu-